

Mark Tajmanov – Byl jsem Fischerovou obětí

Nakladatelství ŠachForum, 1993 (rusky)

Kniha vyšla původně německy v nakladatelství Shtamer-verlag, ještě před senzačním návratem Roberta Jamese Fischera do arény šachového Olympu – několik měsíců před jeho „match-revanšem století o světové prvenství“ s Borisem Spasským. Avšak naděje na jeho návrat do šachového života se nekonal. Namísto neporazitelného a neporaženého šachového génia, který v rozkvětu sil dobrovolně odešel ze šachového Olympu, uviděl svět postaršího, zaostávajícího za svými šachovými názory, zdatně oslabeného velmistra, kterého za 20 let nečinnosti předešla celá kohorta mladých talentů. Od bývalého Fischera zůstal pouze stín avšak na nyní nepodložené ambice. I když se mu podařilo vyhrát zápas se svým historickým soupeřem, očekávané vavříny mu to nepřineslo, ale další dramatické události (přísná reakce americké vlády, bankrot sponzora), zbavily Fischera jak rodné vlasti, tak i zákonných materiálních statků. Fischerovo rozhodnutí vrátit se k šachu přišlo evidentně v nevhodnou dobu ...

Ruská verze knihy byly zpracována mnohem později, ale autor věnoval své dílo a vzpomínky tomu jedinečnému a neopakovatelnému Fischerovi, který zůstal v paměti jako génius, který vnesl neocenitelný vklad do klenotnice šachového umění, a odešel z Olympu jako neporažený.

Kniha je rozčleněna na tři části. V první vzpomíná na setkání s Fischerem a uvádí dvě partie, které s ním sehrál na turnajích. Ústředním motivem druhé části je Tajmanovův zápas s Fischerem ve čtvrtfinále zápasů kandidátů v roce 1970, který prohrál 0:6 (stejně jako po něm Larsen v semifinále). V závěrečné části – Prameny poustevnictví a Post scriptum – uvádí některé články z tisku z let 1990-1991 a své názory na důvody Fischerova odchodu ze šachového světa.

Jako ukázkou jsem zvolil první kapitolku z první části:

Robert Fischer, jakého jsem jej znal

V životě a za šachovnicí

Moje seznámení s Robertem, tehdy ještě Bobby Fischerem, se uskutečnilo na samotném počátku skvělé kariéry amerického šampióna, ve dny jeho mladosti, na grandiózním mezinárodním turnaji v Buenos Aires. To bylo v roce 1960. Fischer měl právě sedmnáct, ale již se stačil uvést jako jeden z nejsilnějších hráčů světa. Jeho úspěchy byly závratné – zcela jistě šachové zázračné dítě. Bobby se již ve 14 stal mistrem USA, v 15 – mezinárodním velmistrem, v 16 – kandidátem na světové prvenství!

Do Buenos Aires přijel Bobby zvítězit. Na první tiskové konferenci bez okolků a falešné skromnosti prohlásil: „Na tomto turnaji jsem nejmladší, ale také nejsilnější! Chci získat první místo“. (Vzpomínám si, jak velmistr Samuel Reshewsky, který se stavěl velmi řevnivě k úspěchům svého mladého krajana, okamžitě dodal: „souhlasím s 19., jen když by Fischer byl dvacátým“ ...).

Bobby působil dojmem poněkud uzavřeného, sebevědomého mladíka. Byl vysoký, štíhlý, rozmáchlý a ostrý v pohybech, navenek přitažlivý.

O Fischerovi tehdy velmi hodně psali. Vedle uznání jeho obrovského talentu (tady se už nic nedá dělat!), šachových úspěchů (a ty byly evidentní), cílevědomé pracovitosti (o které se již vytvářely legendy), žurnalisté všemožně ironizovali nad vynikajícím velmistrem, připisovali mu bůh ví kolik nedostatků. Pravda, Bobby pro to zavdával nemálo důvodů – byl infantilní, prostoduchý, naivní, rozpustilý, a proto také zranitelný. Fischer také přímo mnohem lépe hrál šachy, než dělal tiskové konference a často se ukázal v nevhodném úhlu. Bobbyho kárali za přílišné obchodničení, poukazovali na jeho obvyklé požadavky na organizátory nejenom ohledně placení za vystoupení, ale také nabízet dárky, kterými (to se již tradovalo od dětských let) v žádném případě nemohly být květiny nebo knihy, ale vítané jsou klenotnické výrobky. Fischera pokládali za excentrického, protože neskrýval, že se nechce oblékat hůře než prezident USA a byl sběratel obleků, obvinili jej z nevzdělanosti, když připomínali, že již v 15 letech odešel ze školy a na rozloučení řekl: „Školu dokončují jenom blbci. Nepotřebuji atest, abych hrál šachy ... Navíc učitelé – strašná ubohost.“

Konec konců, Bobbymu se nedostalo vybraného vzdělání, také odkud? Od raného dětství byl zbaven rodinného štěstí a starala se o něj pouze sestra Joan, sama starší od Bobbyho o čtyři roky ... Fakticky byl ponechán sám sobě a bylo mu možné mnohé prominout: jak prchlivost, tak i dodržování nějakých způsobů, také samotářství. Bobby měl svůj svět – svět šachu, kde se cítil být šťastným. Co se týká vzdělání, tak Fischer jím skutečně pohrdnul, a možná za to zaplatil, ale když před mnoha lety podrobili jeho intelekt vědeckému testování, ukazatele byly velmi vysoké: při normě mezi 110-120 měl 189!

Turnaj v Buenos Aires se ukázal být jeho nejneúspěšnějším ve Fischerově kariéře, nejen to – jediným skutečným propadákem. Ale dokonce i tam časem vyvolal obdiv kolegů šachovým hrdinstvím.

Nikdy nezapomenu dojmy z našeho prvního setkání. Bylo to někdy uprostřed turnaje. Bobby den před tím prohrál, velmi to prožíval, říkali, že dokonce plakal, ale snažil se držet. Večer na audienci na velvyslanectví, nacházející se ve společnosti náhle se „rozohnil“ – „Vše! – řekl Bobby – o neúspěších je zapomenuto. Zítra začínám vyhrávat! S kým hraji? S Tajmanovem? No, vida, tím lépe!“ Pokud vezmeme v úvahu, že jsem stál vedle něj, jeho sebevědomé prohlášení zaznělo nepříliš delikátně. Přiznám se, že lepší doping k našemu střetnutí bych si nemohl vymyslet: „Jenom, Bobby, počkej!“

Tuto partii jsem hrál se zvláštním nasazením a pečlivostí, ale jak se to nezdá stává, když chceš nejenom vyhrát, ale „vytrestat“ soupeře, mohou nervy selhat. Dostal jsem se do časové tísně a před kontrolním tahem jsem vypustil jistou výhru. Ale také v přerušené pozici jsem si udržel šance na výhru – Fischera čekala těžká obrana v koncovce, kdy byl bez pěšce. Kolegové navrhovali sázku – „Bobby nenajde záchranu, to není možné, je zapotřebí takové přesnosti!“ A opravdu, když byla partie obnovena, zdálo se, že Fischer hledá správné řešení obtížně, balancoval na kraji propasti. Ale v tom vznikla kritická, nejdůležitější pozice a ... Bobby najednou zahrál rychle a bezchybně jako automat – skoro 15 jediných tahů odtahal za minutu. Remíza se stala nevyhnutelnou a ohromený takovým závěrem jsem se zeptal: „Bobby, jak se Vám podařilo najít tuto cestu k záchraně, a ještě tak rychle?“ „Ale já jsem nic nemusel hledat – s úsměvem odpověděl pobavený Fischer – před sedmi lety u vás v časopise „Šachmaty v SSSR“ byla uveřejněná podrobná analýza této koncovky, - udělal ji Averbach – a všechny varianty jsem dobře znal“.

Využívám příležitosti připomenout tuto partii, která probíhala mimořádně poutavě.

Tajmanov – Fischer Nimcovičova obrana

1. c4 Jf6 2. Jc3 e6 3. d4 Sb4 4. e3 O-O 5. Sd3 d5 6. Jf3 Jc6

Zajímavá psychologická volba. Bobby hraje systém obrany, který často a ochotně hrává .. jeho soupeř. Takže, rovnou výzva k principiálnímu tvůrčímu sporu!

7. O-O dxc4 8. Sxc4 Sd6

Přímočará strategie – černý připravuje osvobozující podrytí centra – e6-e5.

V současnosti se pro vyhnutí možné repliky 9.Sb5!? obvykle nejprve hraje 8. ...a6 a pouze v případě 9.h3 – 9. ...Sd6. Přičemž, právě touto cestou s přehozením tahů se soupeři chystají.

9. Jb5 Se7

Teorie zkoumá také pokračování 9. ...a6 10.Jxd6 cd 11.Sd2 d5, ale Fischer si vždycky cenil svých střelců.

10. h3 a6 11. Jc3 Sd6

Za několik měsíců – na XIV. olympiádě v Lipsku – Fischer, evidentně nespokojený s průběhem dění v zahájení v naší partii,

vyzkoušel proti Gligoričovi jiný plán – 11. ...b5 12.Sd3 Sb7 – a dosáhl příznivé mobilizace svých sil.

12. e4 e5 13. Se3

Je známo, že postup 13.d5 jde na ruku černému. Po 13. ...Je7 14.Se3 Jg6 má černý skvělé perspektivy na královském křídle.

13. ...exd4

Také tady zasluhuje pozornost pokračování 13. ...b5 14.Sb3 Sb7, ale Fischer, nemaje tehdy ještě dostatečnou zkušenost, jedná bezelstně a brzy se ocitne v horším postavení.

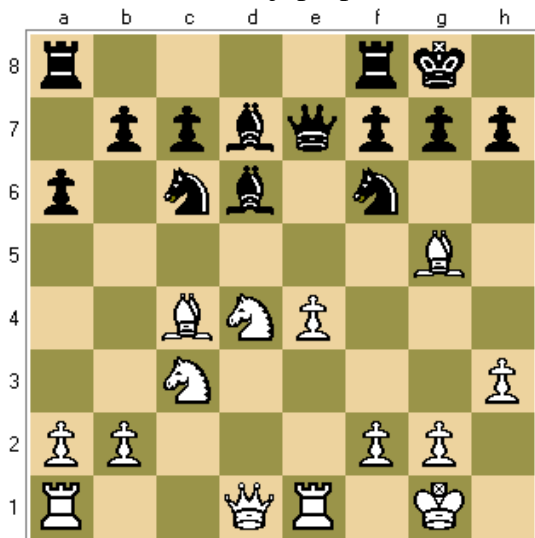
14. Jxd4

Zajímavé je také 14.Sxd4 Jxd4 15.Dxd4 s mohutnou pozicí bílého v centru.

14. ...Sd7 15. Ve1 De7 16. Sg5!?

Je zřejmé, že pozice černého, s ohledem na hrozbu výpadu soupeřova jezdce na d5 vyvolává obavy. A skutečně, dokonce i při nejlepší obraně – 16. ...Se5 – staví odpověď 17.Jf3 složité problémy. Fischer se v této kritické situaci nečekaně dopouští

přehlédnutí, což se mu stává velmi zřídka a ocitá se zcela na okraji propasti.

16. ...Jxd4 17. Jd5!

Strašně silný úder!

17. ...De5 18. f4

Vzpomínám si, že v tomto okamžiku jsem očekával okamžitou kapitulaci svého hrozného soupeře.

18. ...Jf3+

Fischerova vynalézavost byla všeobecně známá, ale ani tento důvtipný trik jej neměl spasit.

19. Dxf3?

Nervové napětí, vyvolané blízkostí vítězství, bylo evidentně příčinou tohoto chybného rozhodnutí. Dodnes nemohu nalézt vysvětlení pro to, proč jsem nezahrál 19.gf. Jednoduchá analýza přesvědčí o tom, že tento tah zbavoval mého soupeře jakékoliv naděje na záchranu. Například, 19. ...Dxb2 20.Ve2 Sc5+ 21.Kh1 Dd4 22.Sxf6 gf 23.Dxd4 Sxd4 24.Vd1 c5 25.Vxd4 cd 26.Jxf6+ a 27.Jxd7; nebo 19. ...Sc5+ 20.Kh1 Dd4 21.Sxf6 a bílý rychle vyhraje. Nyní, po smutném vypuštění vzplane bitva s novou ostrostí.

19. ...Dd4+ 20. Kh1 Jg4!

Po šťastném zbavení se hlavního nebezpečí nabyl Fischer optimismu a s jemu vlastní vynalézavostí překonává kritickou situaci. Pochopitelně, nehodilo se 20. ...Dxc4 s ohledem na 21.Jxf6+ gf 22.Sxf6 a v případě 20. ...Jxd5 21.Sxd5 by byla poziční převaha bílého taktéž očividná.

21. hxg4 Dxc4 22. b3 Db5 23. a4 Da5 24. Ved1

Iniciativa ještě zůstala na straně bílého, ale to, ouha, není to, co bylo před několika tahy ...

24. ..Sc6 25. e5 Sb4 26. De4 Sxd5 27. Vxd5 Db6 28. f5

Zdá se, že nástup bílého opět nabylo hrozivých rysů, ale Fischer neúnavně nalézá

aktivní rezervy pro odlákání soupeře od zamýšleného plánu útoku.

28. ...Sc3 29. Vc1 Sb2! 30. Vb1 Sc3 31. Vc1 Sb2 32. Vc4

Pochopitelně, přijímat v tomto postavení mlčky nabízenou remízu opakovaním tahů nemělo pro mě smysl dokonce proti samotnému Fischerovi.

32. ...Vae8!

Vynalézavost Bobbyho v obtížných situacích je nade vši chválu! Bílý už musí počítat s hrozbou 33. ...f6. Konec konců, nešlo hrát 32. ...Dxb3 kvůli 33.Vb4.

33. f6!

Signál k taktické přestřelce.

33. ...c6 34. fxg7 cxd5 35.gxf8D+ Kxf8!

Vypadá jako riskantní tah, ale ve své podstatě je nejlepší. Na samozřejmé 35. ...Vxf8 by následovalo 36.Dxd5 a špatné je 36. ...Dxb3, s ohledem na 37.Sh6 Ve8 38.Vc8!

36. Dxb3! 37. Vxf4! De6

Úder následuje úder, ale Fischer neztrácí chladnokrevnost ani v nebezpečné situaci, zhoršené časovou tísňí, mistrovsky odráží hrozby. Pochopitelně nešlo 37. ...Sxf4 kvůli 38.Dh8 mat!

38. Vf1 b5 39. axb5?!

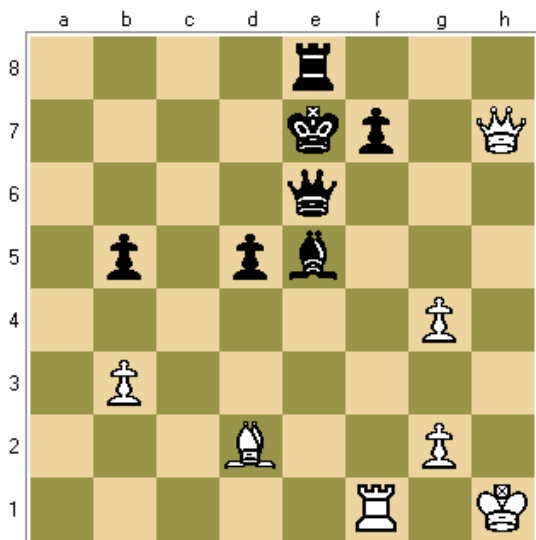
Jak obezřetně je nutné přistupovat k „samozřejmým“ pokračováním! Snaha získat čas na prahu kontrolního čtyřicátého tahu se obrací proti bílému ztrátou lví části převahy. Měl se zesilovat tlak prostřednictvím dříve naplánovaného manévru 39.Ve1! a vazba po sloupci „e“ mohla způsobit soupeři vážné starosti.

39. ...axb5 40. Sd2

Teprve nyní jsem uviděl, že po otevření sloupce „a“ „naprogramovaný“ tah 40.Ve1 už bílému nic neslibuje s ohledem na odpověď 40. ...Va8! S cílem výměny věží na první řadě. Například, 40.Ve1 Va8 41.Sh6+ Ke7 42.Sg7 Va1! 43.Vxa1 Sxa1 44.Sxa1 De1+ 45.Kh2 Dxa1. Výborná šance rozhodnout průběh dramatické bitvy ve svůj prospěch byl v této partii zmeškaný podruhé ...

40. ...Ke7!

V tomto okamžiku si Fischer uvolněně oddychl – pryč byla nejenom časová tíseň, ale také hlavní nebezpečí. Kromě toho, partie se odkládala a otevírala se příznivá perspektiva ocenit situaci při klidné domácí analýze.

41.Sb4+

Tento tah byl zapsaný. Po návratu na hotel jsem kvapně postavil složitou pozici na šachovnici, nebylo těžké se s rozhořčením přesvědčit, že pro zvláštní optimismus již nebylo opodstatnění ... Černý král vyklouzl z nebezpečné zóny, a vzápětí vzniklá hrozba ze strany soupeře – manévr věží na h8 – mě dokonce přinutil postarat se o svého krále. Zkrátka, stalo se evidentním, že remízový výsledek těžkého střetnutí je nanejvýš pravděpodobným.

41. ...Kd8 42. Vxf7

Vynutit remízu bylo možné prostřednictvím 42.Sa5+ a pokud 42. ...Kc8, tak 43.Vxf7 Vh8 44.Vc7+ Kb8 45.Vb7+. Ale hazard boje se ještě nevyčerpal.

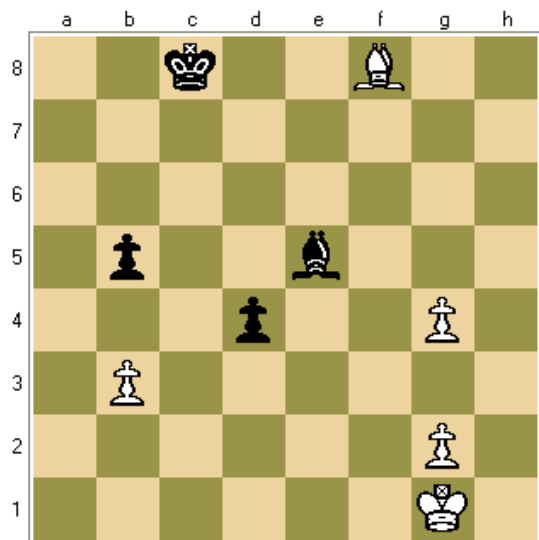
42. ...Vh8 43. Vf8+ Vxf8 44. Sxf8 Df6! 45. Sc5 d4

Je zajímavé, že nyní se také ani Fischer nespokojuje s remízou, které se dalo rychle dosáhnout prostřednictvím 45. ...Df1+ 46.Sg1 Sd4 47.Dh2 De1! Opravdu považoval své šance ve vzniklé koncovce za více nadějně? Jak hluboká byla již v mladých letech jeho víra ve vlastní síly!

46. Kg1!

Tento silný obranný tah Fischer pravděpodobně nedocenil. Nyní před ním znovu vznikají složité problémy. Vždyť bílý má pěšce navíc, byť zdvojeného.

46....Df4 47. De7+ Kc8 48. Df8+ Dxf8 49. Sxf8

V důsledku taktických komplikací vznikla na šachovnici střelcová koncovka, kdy vyhlídky černého na remízu vyhlížejí asi méně reálné, než vyhlídky bílého na výhru. Ale právě od tohoto okamžiku se neočekávaně přestal Fischer zamýšlet a zahrál rychle a přesně, doslova počítač podle nastaveného programu.

49. ...Sg3 50. Kf1 d3!

Především ohraničil pohyblivost bílého krále za tím účelem, aby získal čas na přesun své hlavní figury na královské křídlo, kde se nacházejí volní pěšci bílého.

51. Sb4 Kd7 52. Se1 Sf4 53. Sc3 Sg3 54. g5 Ke6 55. g6 Ke7 56. Se1 Sf4 57. Sh4+ Kf8 58. g3 Sd6

Důležitou diagonálu c1-h6 musí černý odevzdat. V případě, řekněme, 58. ...Se3 nebo 58. ...Sh6 by bílý provedl manévr Sh4-f6-e5-f4 a stejně by vytlačil černého střelce.

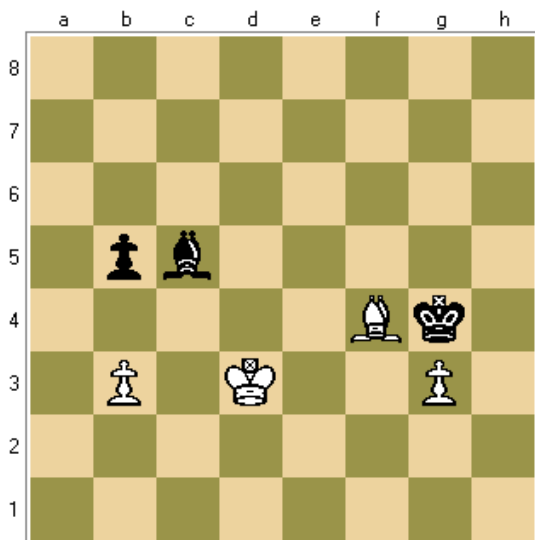
59. Kf2

Konečně se bílý král prodral na svobodu a není daleko okamžik, kdy za svého volného pěšce g6, který ale zůstal bez ochrany, se mu podaří získat pěšce d3, což je konec konců pro něj určitý úspěch.

59. ...Sc5+ 60. Kf3 Kg7 61. Sg5 Kxg6 62. Sf4 Kh5!

Jediný tah! Černý musel vzít pod kontrolu pěšce g3. Špatné by bylo „samozřejmě“ 62. ...Kf5 s ohledem na 63.g4+ Ke6 64.Ke4. Nyní v případě 63.g4+ existuje odpověď 63. ...Kh4!.

63. Ke4 Kg4 64. Kxd3

Takže, byla završena ještě jedna etapa poučné střelcové koncovky. Bílý má pěšce navíc, přitom vzdálený volný pěšec „g“, poutající na sebe černého krále a zdá se, že při jeho budoucí výměně za pěšce „b“ černého se šance bílého na výhru mohou stát reálnými s ohledem na oddálení soupeřova krále od hlavního úseku boje. Ouha, tento dojem je klamavý a (na rozdíl ode mě!) Fischer přesně věděl, že pozice vzniklá v budoucnu je teoreticky remízová.

64. ...Kf3! 65. Sc7 Sf2 66. Sd6

Realizuje typické motivy zugzwangu a využívá toho, že pěšec g3 je nedotknutelný – bílému se podaří probít králem k soupeřovu pěšci.

66. ...Se1 67. Kd4 Kg4 68. Kc5 b4 69. Kb5 Kf5 70. Kc4 Ke6 71. Sc7

Bílý dosud manévruje, pokoušeje se zvolit nejpříhodnější okamžik pro výměnu pěšců.

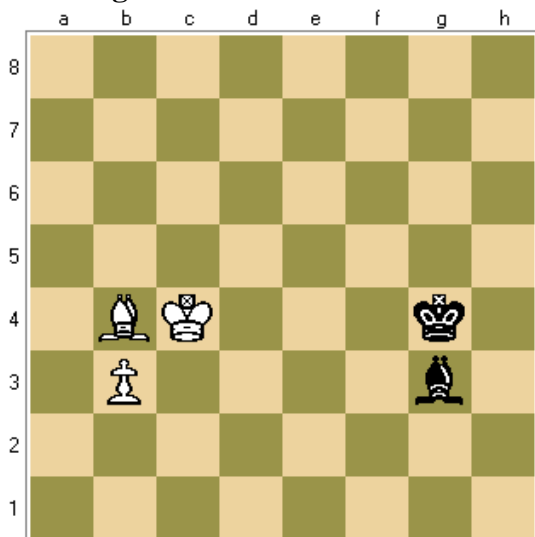
71. ...Kf5 72. Kd3 Kg4

Fischer hraje velmi pozorně a nepřipouští pro něj nebezpečný manévr Kd3-e2-f3.

73. Sd6 Sc3! 74. Kc4 Se1 75. Sxb4

Po vyčerpání všech vedlejších cest, nezbyvá než najet na koleje hlavní varianty.

75. ...Sxg3

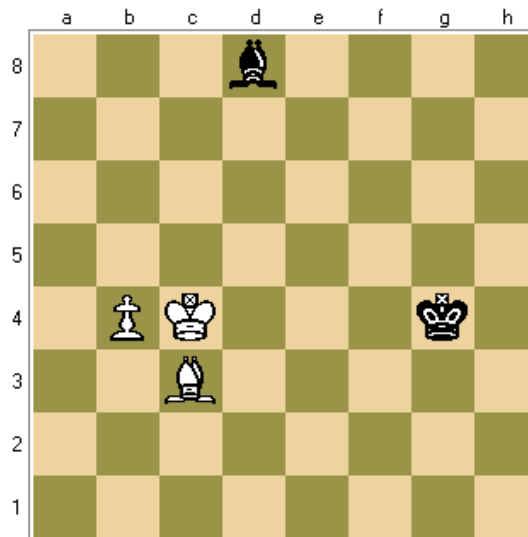

Nakonec, nastala závěrečná fáze. Otázka zní takto: Lze realizovat volného pěšce, za využití vzdáleného postavení soupeřova krále? Teorie odpovídá zamítavě a pro Fischera to nebylo tajemstvím ...

76. Sc3 Sd6 77. Kd5 Se7 78. Sd4 Sb4! 79. Kc4 Sa5 80. Sc3 Sd8 81. b4

Doposud se věci pro bílého vyvíjejí jakoby dobře – jedno kritické černé pole – pěšec zdárně překonal. Ale před ním jsou ještě dvě

...

81. ...Kf4!

Nejpřesnější plán – Fischer neváhá nasměrovat svého krále do soupeřova týlu, což svědčí o jeho hlubokých vědomostech ve střelcové koncovce. Alternativou byla odpověď 81. ...Kf5, po čemž mohl bílý tahem 85.Kd5 dovést do pozice, poprvé vzniklé v partii Capablanca – Janowski na turnaji v New Yorku v roce 1916 a mající zajímavou historii. Jde o to, že tato pozice se stala závěrečnou. Janowski nepochyboval o marnosti dalšího odporu a vzdal se. Pro vysvětlení takového neobyčejného rozhodnutí se uváděla mnohotahová a poměrně poučná varianta: 1. ...Sb6 2.Sd4 Sc7 3.b5 Sd8 4.Kc6 Ke6 5.Sb6 Sg5 6.Sc7 Se3 7.Sd6 Sf2 8.Sc5 Sg3 9.b6 Sf4 10.b7 Sg3 11.Sb6 Sb8 12.Sc7 Sa7 13.Kb5 Kd7 14.Ka6 a po vytěsnění černého střelce bílý vyhraje. Vše vypadalo logicky a přesvědčivě do té doby, dokud si experti nevšimli v této čítankové analýze funkčního defektu – černému králi byla v celé závěrečné fázi ponechána role pasivního pozorovatele a samozřejmě, že samotný střelec se nemohl vypořádat s metodicky postupujícími bílými figurami. Mezi tím, jak bylo později dokázáno, mohl černý král poněkud aktivněji působit na průběh událostí. S vědomím toho, že na křídle byl odříznut od volného pěšce a frontálně – tím více, jediný způsob jak se účastnit v bitvě spočívá

v obchvatu z týla. A tento plán zajistil vyřešení problému! A proto se neměl Janowski vzdávat, ale v souladu s potřebami pozice hrát 1. ...Kf4! a po 2.Sd4 (nebo 2.Se5+ Ke3 3.b5 Kd3 4.Kc6 Kc4!) 2. ...Kf3! 3.b5 Ke2! 4.Kc6 Kd3 5.Sb6 Sg5 6.Sc7 Se3 7.Sd6 Kc4 bezpečný postup bílého pěšce se stává nerealizovatelným. Takže, tah 81. ...Kf5 byl také zcela možným, ale Fischer zahrál ještě přesněji!

82. b5

Je jasné, že nyní by na 82.Kd5 černý odpověděl 82. ...Ke3.

82. ...Ke4 83. Sd4 Sc7 84. Kc5 Kd3! 85. Kc6 Kc4!

Cíle bylo dosaženo. Zesílit pozici pro podporu volného postupu pěšce nyní bílý nemůže ...

86. Sb6 Sf4 87. Sa7 Sc7 1/2-1/2

Právě tak, nekompromisně, tvůrčím způsobem poutavě proběhlo naše seznámení s Fischerem za šachovnicí. Přiznám se, o mnoho let později, když se Fischer podle losu stal mým soupeřem v zápase na cestě k šachovému Olympu, vzpomínka na tuto partii mě naplnila optimizmem – přece jenom v průběhu celé partie mně patřila iniciativa a smírného závěru nedosáhl Fischer snadno.

Ale nezapomněly se ani dojmy, vyvolané jeho výjimečnou vynalézavostí v obraně a skutečnou encyklopedickou erudicí.

Také v mládí znal velmi mnoho, ale pak se Fischerovy šachové znalosti staly prostě nekonečnými. Jeho mozek, doslova zkonstruovaný speciálně na šachovou harmonii, obsahoval skutečně encyklopedickou informaci. Jak potom poznamenal Botvinnik: „Fischer znal vše, co bylo napsáno o šachu a prověřovalo se na šachovnicí“. Navíc fischerovská paměť! Vzpomínám si na ohromující příklad. Bylo to v roce 1971 v kanadském městě Vancouver. Na oficiálním závěru hodně strádajícího zápasu jsme s Fischerem a kolegy seděli u slavnostního banketového stolu a po všem předešlém jsme se klidně bavili. (Je zajímavé, že jsme mluvili srbsky, který jsme jako jediný znali oba). Témata se zejména vázala k zápasu, ale v nějaké přestávce se můj sekundant Jevgenij Vasjukov nečekaně obrátil na Fischera: „Bobby, a vzpomenete si, před kolika lety, ještě ve dnech našeho mládí jste několik dní hostoval v Moskvě a sehrál mnoho bleskovek s našimi šachisty? Mezi soupeři jsem byl také já“. „Samozřejmě se pamatuji“, - odpověděl Fischer. „A výsledek?“ – vyzvídal Vasjukov. „Proč jenom výsledek? – podivil se Fischer – pamatuji si samotné partie. S Vámi to byla Francouzská obrana“. A ... rychle přeřikal z paměti všechny tahy ...